

УДК 371.134 : 373 . 311 . 24 . (043.3)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ УМІНЬ АНАЛІЗУВАТИ УРОК ЯК ЦІЛІСНУ ДИДАКТИЧНУ СИСТЕМУ

Анна Лозенко

У статті визначаються актуальні проблеми формування у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему.

Ключові слова: дидактична підготовка; умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему; технологія аналізу уроку як системи.

Постановка проблеми. Швидкі темпи розвитку сучасного суспільства так чи інакше впливають на становлення та формування дитини, висуваючи перед нею все нові і нові вимоги щодо виховання і навчання. У зв'язку з цим, сьогодні особливо гостро стоїть питання удосконалення та підвищення ефективності дидактичної підготовки вчителя початкової школи.

Дидактична підготовка майбутніх вчителів є одним із компонентів їх педагогічної освіти, яка покликана забезпечити засвоєння дидактичних знань та виробити умінь використовувати їх у практичній діяльності. Дидактична підготовка як складова загальнопедагогічної є фундаментальною основою навчання студентів у педагогічному університеті та роботи вчителя у загальноосвітньому навчальному закладі. Дидактична компетентність учителя виявляється через дидактичні умінь, які засновані на теоретичних знаннях і спрямовані на вирішення практичних педагогічних завдань. Таким чином, проблема формування даних умінь набуває особливої значущості для студентів ВНЗ.

На сучасному етапі реформування й оновлення змісту освіти проблема аналізу уроку значною мірою загострюється. Учені й практичні працівники системи освіти дискутують з проблем уніфікації технологій, схем, алгоритмів аналізу уроку. Зусилля дослідників спрямовані на теоретичне обґрунтування нових підходів, розробку теоретичних засад і раціональних методик спостереження й аналізу уроку. Теорія і практика свідчать, що аналіз уроку неможливо окреслити певними межами та й у цьому немає потреби. Водночас забезпечення педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів науково обґрунтованими рекомендаціями щодо відвідування, спостереження та аналізу якості уроку – необхідна умова їх професійної компетентності.

Отже, розвиток у майбутніх вчителів початкової школи дидактичних умінь аналізувати урок як систему є актуальним науково-практичним завданням, від розв'язання якого значною мірою залежить підвищення рівня дидактичної компетентності молодого вчителя.

Аналіз актуальних досліджень. Дидактами (А.М. Алексюк, Ю.К. Бабанський, В.І. Бондар, А.А. Кендюхова, І.Я. Лернер, В.О.Онищук, В.Ф. Паламарчук, І.П. Підласий, О.Я. Савченко, М.М. Скаткін, І.М. Шапошнікова та ін.) зроблений значний внесок у галузь теорії навчання з питань дидактичної підготовки майбутніх вчителів.

Певним аспектам дидактичної підготовки вчителя, зокрема і формуванню дидактичних умінь, присвячено ґрунтовні докторські і кандидатські дисертаційні дослідження відомих науковців, перш за все В.І. Бондаря, О.І. Бульвінської, Н.В. Воскресенської, П.М. Гусака, І.В. Колеснікової, О.Є. Коваленко, О.Г.Коханко, Л.А. Мартіросян, С.І. Тадіян В.М. Чайки, І.М. Шапошнікової та ін.

Складні й відповідальні завдання щодо забезпечення якості освіти, виховання і розвитку особистості значною мірою покладаються на вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Педагоги повинні забезпечити максимально можливу реалізацію потенціалу кожного учня на основі підвищення ефективності кожного уроку. Для цього вчителям необхідно ретельно, на наукових засадах, готуватися до навчального заняття і вміти аналізувати його ефективність. У сучасних умовах реформування освіти, пошуку нових нестандартних шляхів навчання і розвитку учнів, педагогічна праця передбачає аналітичну діяльність. У зв'язку з цим виникає потреба у вдосконаленні процесу оволодіння студентами – майбутніми вчителями початкової школи – дидактичними умінь, зокрема щодо аналізу уроку як дидактичної системи взаємопов'язаних та взаємозумовлених компонентів процесу навчання.

Мета статті полягає у визначенні актуальних проблем формування у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему.

Завдання статті:

1. Проаналізувати теоретичні та практичні засади формування дидактичних аналітичних умінь у майбутніх вчителів початкової школи.
2. Довести, що проблема формування у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему потребує відповідних шляхів її розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Аналіз педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про те, що підвищення якості професійної підготовки майбутніх учителів до роботи у школі залежить від рівня

сформованості у них цілісного «бачення» навчального процесу, що обумовлено, зокрема, наявністю у студентів системи дидактичних знань та умінь (Ю.К. Бабанський, К.А. Данилов, В.О. Сластьонін), зокрема, і умінь аналізувати урок як дидактичну систему.

Розробкою концептуальних засад аналізу уроку в сучасній школі та проблемою підготовки майбутніх вчителів до його здійснення займалися Ю.К. Бабанський, В.І.Бондар, В.М. Бегей, Т.А. Ільїна, Ю.А. Конаржевський, М.І. Махмутов, В.О.Онишук, Т.І. Шамова, І.М. Шапошнікова та ін..

Уміння аналізувати урок відносяться до групи аналітичних [2;6], які обумовлені здатністю вчителя надавати об'єктивну оцінку ефективності як власної дидактичної діяльності, так і діяльності колег - вчителів, діяльності учнів, аналізувати помилки, визначати їх причини з метою подальшої корекції. Отже, формування у студентів цих умінь є одним із найважливіших завдань дидактичної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

На рівні теоретичного узагальнення можна зазначити, що складне уміння аналізувати урок як цілісну дидактичну систему поєднує в собі комплекс таких умінь:

- розчленовувати педагогічну систему на складові компоненти (елементи), зокрема, і дидактичну систему;
- встановлювати склад компонентів (елементів) дидактичної системи уроку;
- визначати місце кожного компонента в конкретній системі та розуміти його сутність;
- осмислювати кожний компонент уроку як дидактичної системи у взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими компонентами;
- за необхідності, виокремлювати основну проблему і визначати способи її оптимального розв'язання;
- корегувати виявлені недоліки згідно умов функціонування та реалізації дидактичної системи.

Як бачим, всі складові комплексного уміння аналізувати урок як цілісну дидактичну систему представляють собою своєрідний технологічний процес якісної і повної оцінки як ситуативних, так, і ретроспективних дій вчителя на уроці.

Прийнято вважати, що сучасні молоді вчителі початкової школи обов'язково мають володіти уміннями аналізувати урок як систему, повинні розумітися на технологіях аналізу уроку та мати добре розвинені аналітичні здібності. Але досі не існує чіткого алгоритму формування таких умінь у майбутніх вчителів початкової школи.

Наразі у вищих навчальних педагогічних закладах постійно та систематично здійснюється робота з формування та удосконалення дидактичних знань та умінь, зокрема, і аналітичних. Процес становлення уміння аналізувати урок як систему в педагогічному вузі починається з першого року навчання та продовжується до його закінчення засобами змісту навчальних дисциплін психолого-педагогічного та методичного циклів.

Базовими курсами психолого-педагогічного циклу, навчальний зміст яких охоплює систему знань та умінь майбутніх учителів початкових класів аналізувати урок, у тому числі і з позицій системного підходу, є «Загальні основи педагогіки», «Дидактика», «Педагогічні технології в початковій школі», «Методики викладання освітніх галузей в початковій школі» та ін..

Отже, в процесі формування уміння аналізувати урок як цілісну дидактичну систему, засобами змісту цих дисциплін, студенти повинні оволодіти знаннями про: процес навчання як систему; урок як дидактичну систему взаємопов'язаних компонентів, його види та структуру, вимоги до проведення, засоби аналізу його підсистем, зокрема і дидактичної; сутність дидактичних умінь аналізувати урок; методологічні підходи щодо аналізу уроку як дидактичної системи у вигляді понять, категорій, термінів, суджень, уявлень та образів. Це - фундаментальна основа когнітивної складової уміння аналізувати урок як цілісну дидактичну систему.

Ми погоджуємось з думкою науковців про те, що аналіз уроку як доцільно організованої системи - це метод визначення наявності чи відсутності закономірних зв'язків і залежностей між всіма компонентами процесу навчання, які функціонують в межах уроку [3, с.173].

Таким чином, мета аналізу уроку як дидактичної системи - не просто його опис, констатація та оцінка позитивних і негативних сторін, а виявлення в його структурі об'єктивних зв'язків і закономірностей.

Як зазначає О.Ф. Пилипчук, аналіз уроку здійснює низку функцій: контрольну (допоміжну), навчальну (основну) й виховну (надає допомогу вчителю у визначенні напрямку самоосвіти та самовиховання). У зв'язку з цим, науковець стверджує, що в аналізі уроку повинні бути чітко охарактеризовані: по-перше, науковість досліджуваного матеріалу, його відповідність програмі (контрольна функція); по-друге, відзначені досягнення й недоліки в роботі вчителя, відповідність методів навчання передовому досвіду та рекомендаціям науки, дані конкретні рекомендації з підвищення педагогічної майстерності (навчальна функція); по-третє, оцінені ділові та етичні якості вчителя, його мова, культура спілкування і т. д. (виховна та розвивальна функція) [7].

Відомо, що звичайний урок як цілісна система, складається з компонентів. Ці компоненти між собою взаємопов'язані й утворюють міцну структуру. Тому, у контексті зазначеного, В.І. Бондар доцільно зауважує, що у структурі уроку як складного дидактичного явища є зв'язок двох рівнів: мікрозв'язки, які проявляються в середині дидактичної клітини, і зв'язки між ними - макрозв'язки [5].

Ми поділяємо думку В.І.Бондаря про те, що структура уроку інваріантна структурі процесу навчання і містить такі компоненти: мета уроку, зміст навчального матеріалу, методи навчання, форми організації навчальної діяльності, поетапний контроль, результат [4, с.59].

Також, вище ми зауважили, що якісний аналіз уроку обумовлений міцними фундаментальними знаннями вчителя класифікацій уроків в сучасній дидактиці та особливостей їх структури. Існує декілька підходів до класифікації уроків залежно від ознак, взятих за основу. Типології уроків присвячено багато наукових робіт. Найбільш вдалою в сучасній теорії та практиці навчання, на наш погляд, є класифікація, в основу якої покладено дидактичну мету і місце уроку в загальній системі уроків (І.Єсіпов, М. Махмутов, В. Онищук). Перебуваючи на однакових позиціях, ці автори пропонують різну кількість типів уроків.

Оскільки сучасна класифікація уроків будується на основі ідеї про мету, то вчителю необхідно вміти правильно обирати відповідний тип уроку. В.І. Бондар вважає, що структура кожного типу уроку повинна обов'язково враховуватись вчителем в аналізі для того, щоб оцінити правильність вибору типу і розгортання його зовнішньої (етапи уроку) та внутрішньої структури (логіка розгортання та наповнення змістом кожної ланки процесу засвоєння знань та умінь) [4, с.59-61].

Проаналізувавши вищесказане, можна зробити висновок: відобразити урок як системний процес, знайти причини успіхів і недоліків можна лише за умови характеристики та аналізу уроку як складної динамічної системи, яка має декілька підструктур, зокрема і дидактичну, підпорядкованих загальній меті. Отже, урок будь-якого типу має такі дидактичні компоненти: *мету і завдання, зміст, методи, форми організації навчальної діяльності учнів, результати*. Ці компоненти у своїх взаємозв'язках і залежностях утворюють цілісну дидактичну систему.

Оскільки дослідження процесу формування у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему ґрунтується на багатоаспектному змісті та особливостях підготовки студентів педагогічних вузів до педагогічної діяльності в початковій школі, нами було виокремлено три рівні сформованості умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему: високий, середній та низький, а також критерії їх прояву: мотиваційний, змістовий та діяльнісний. З метою виявлення рівнів сформованості умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему за мотиваційним та змістовим критеріями нами розроблено анкету для студентів 4 курсу спеціальності «Початкова освіта». Для визначення рівнів сформованості умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему стосовно діяльнісного критерію, ми проаналізували продукти діяльності студентів на педагогічній практиці в початковій школі шляхом опрацювання проведених ними розгорнутих аналізів уроків різних типів.

Загалом, опрацювавши результати дослідження стану сформованості умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему за кожним критерієм (мотиваційним, змістовим, діяльнісним), ми звели дані та вираховали середній арифметичний показник стану сформованості у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему.

Здійснивши порівняння кількісних показників рівнів сформованості умінь аналізувати урок як дидактичну систему за всіма критеріями (мотиваційним, змістовим, діяльнісним), ми дійшли висновку, що загалом студенти володіють даними дидактичними уміннями на середньому рівні, адже 49% (у кількості 45 осіб) виявили середній рівень сформованості умінь, що досліджуються. 26% студентів від числа усіх респондентів (у кількості 23 особи) продемонстрували високий рівень та 25% (у кількості 23 особи) – низький рівень сформованості умінь аналізувати урок як дидактичну систему. Ці дані засвідчили недостатній рівень сформованості умінь аналізувати урок як дидактичну систему.

Висновки. Дидактична підготовка, яка забезпечує формування у майбутніх вчителів дидактичних знань і умінь, триває протягом всього навчання у педагогічному вузі. Але наразі, констатований рівень сформованості у студентів 4 курсу спеціальності «Початкова освіта» умінь аналізувати урок як дидактичну систему демонструє недостатньо високий показник. Якщо студенти, які будуть продовжувати навчання у ВНЗ на 5 курсі зможуть поглибити і підвищити рівень сформованості даних дидактичних умінь під час вивчення навчальної дисципліни «Педагогічні технології вивчення освітніх галузей в початковій школі», то студенти, які завершать своє навчання здобуттям освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», не матимуть можливості в такому ж обсязі оволодіти уміннями аналізувати урок як цілісну дидактичну систему. Саме тому, на наш погляд, виникає потреба у розробці, впровадженні та експериментальній перевірці педагогічних умов процесу формування у майбутніх вчителів початкової школи умінь аналізувати урок як цілісну дидактичну систему.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Амонашвили Ш.А. Единство цели: Пос. для учителя / Ш.А. Амонашвили. – М.: Просвещение, 1987.–208 с.
2. Белокур Н.В. Формирование дидактических умений будущего учителя в процессе общепедагогической подготовки: учебное пособие к спецкурсу / Н.В. Белокур. – Челябинск: ЧГПИ, 1986. – 88 с.

3. Бондар В.І. Дидактика: підруч. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В.І. Бондар ; ред. Т.В. Ковтуненко. – К.: Либідь, 2005. – 264 с
4. Бондар В. І., Коханко О. Г. Дидактика: теорія і технологія її вивчення: навч.-метод. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. спец. "Початкова освіта" / В. І. Бондар, О. Г. Коханко. - К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2012. - 145 с.
5. Бондар В.И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В.И. Бондар.– К. : Рад. шк., 1987. – 156 с.
6. Бульвінська О.І. Формування дидактичних умінь у студентів педагогічних університетів України : дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / О.І. Бульвінська. – Київ, 1998. – 185 с.
7. Пилипчук М.І. Основи наукових досліджень: підручник / М.І. Пилипчук, А.С. Григор'єв, В.В. Шостак. – К.: Знання, 2007. – 270 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лозенко Анна Павлівна – доцент кафедри педагогіки та методики початкового навчання; кандидат педагогічних наук, доцент; НПУ імені М.П. Драгоманова.

Наукові інтереси: теорія освіти і навчання; дидактика вищої школи; сучасні технології навчання майбутніх учителів початкової школи; сучасні технології навчання дітей молодшого шкільного віку.

УДК 371.134.687

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ

Наталія Маноїленко

Стаття присвячена визначенню загальних підходів до розробки методики формування творчих вмінь у майбутніх учителів технологій. Визначені результати трансформовані до процесу підготовки вчителів технологій до проведення занять з виготовлення швейних виробів.

Ключові слова: творчі вміння, евристичні методи, самостійна робота, перенесення знань, композиційні рішення, швейні технології.

Постановка проблеми. Сьогоднішній спеціаліст повинен постійно вдосконалюватися у професії, бути впевнено налаштованим на певний вид професійної діяльності та здатність до швидкого оволодіння необхідними навичками і формувати вміння щодо виконання різних функцій. Відповідно належна увага має приділятися підвищенню професійної кваліфікації майбутніх учителів, їх загальної культури і соціального статусу до рівня, який відповідає запитам суспільства на сучасному етапі розвитку.

Отже, мета підготовки майбутнього вчителя технологій в університеті має розв'язувати вагомe завдання – формування творчого спеціаліста, здатного орієнтуватись в складних педагогічних ситуаціях і здатного швидко приймати правильні рішення; формувати вчителя, який володіє новітніми технологіями, в тому числі й педагогічними, здатного формувати творчу особистість учня і студента. Окрім цього важливо також враховувати специфіку професії вчителя трудового навчання, особливості якої обумовлюють необхідність формування в нього певних творчих вмінь, зокрема і художньо-естетичне сприйняття оточуючого світу.

Отже на одне з провідних місць виступає проблема формування творчих вмінь вчителів трудового навчання і технологій, проблема їх підготовки з високим творчим потенціалом.

Аналіз актуальних досліджень. В ряді публікацій і доробок відомих педагогів вказано на наявність протиріччя між необхідністю формування творчого стилю професійно-педагогічної діяльності та недосконалістю методики формування творчих вмінь у майбутніх вчителів технологій. Так аналізуючи проблеми змісту методики навчання окремого предмету [9, с.10], структуру і зміст методики індивідуалізації [3, с.17] визначають, що більшість таких методик передбачають виконання вправ, як найефективніших засобів формування вмінь в процесі навчання, що знаходить відповідне відображення в доробках [6, с.24] через формування і закріплення в студентів готових способів і прийомів. Відповідно вказані методики спрямовані на формування в майбутніх учителів технологій умінь, які мають репродуктивний характер і не дозволяють майбутньому педагогу виходити за рамки обставин, які склалися, а також не сприяють забезпеченню творчого характеру педагогічної діяльності в аспекті перебудови усталених моделей за певних умов. Отже складаються ситуації, коли сформовані таким чином моделі діяльності консервують схований потенціал активності особистості.

Разом з тим варта уваги необхідність формування в майбутніх педагогів, зокрема, вчителів і викладачів трудового навчання і технологій як репродуктивних так і творчих вмінь. Якщо сформованість репродуктивних вмінь забезпечує розв'язання фахівцем типових задач майбутньої професійної діяльності, то вирішення творчих задач, зокрема стосовно певної технологічної області, потребує сформованості творчих вмінь.